

14

**Doğu'da Yerel
Bir Millî Mücadele
Önderi:
Cihangirzade İbrahim**

**A Local
National Struggle
Leader in the East:
Cihangirzade Ibrahim**

İbrahim Şirin

Doğu'da Yerel Bir Millî Mücadele Önderi: Cihangirzade İbrahim

*İbrahim Şirin**

Özet

Cihangirzade İbrahim, 1908-1911 yıllarında İran'da Meşrutiyet taraftarlarına yardım için kardeşleri Hasan ve Aydın ile Şahçılar ve Ruslara karşı savaştı. Ardından Kafkas Gönüllü Birliği ile Edirne'nin geri alınışı ve Batı Trakya'nın kurtuluşu için Teşkilat-ı Mahsusa adına savaştı. Cihangirzade İbrahim, 18 Ocak 1919'da Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi'nin kurucusu ve Reis-i Cumhuri'dur. Beş buçuk ay sonra 13 Nisan 1919 tarihinde İngilizler, parlamento binasını işgal edip hükûmet başkanı Cihangirzade ve hükûmetin 35 isminin tutuklayarak Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti'ne son verdiler. Kars'taki hükûmetin direniş meşalesi daha batıda Erzurum ve Trabzon örgütlenmeleri tarafından devralındı. Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti tecrübesi Wilson ilkelerini esas alarak kurulsa bile bölgesel hükûmetlerin yaşama şansının yok denecek kadar az olduğunu gösterdi. Millî Mücadele'nin önderlerine yerel kurtuluş mücadelesinin geniş katılımlı dahi olsa başarı şansının olmadığını, başarılı olmanın yegane yolunun yerel mücadelenin birleştirilmesi, bütün ülkenin kurtarılması noktasında yeniden örgütlenmesi gerektiği yönünde düşünmelerine neden oldu. Bu çalışmada gerek TİTE, gerek Osmanlı ve İngiliz Arşiv vesikaları ve gerekse dönem anlatılarından ve gerekse de Cihangirzade İbrahim Bey'in kızı Ayten hanıma intikal eden Cihangirzade İbrahim Bey'in Hatıraları ve hükûmete dair belgeleri içeren evrak-ı metrukesinden hareketle Doğu'da yerel bir direnişin önderi olarak Cihangirzade İbrahim'in faaliyetleri irdelenecektir. Özellikle Cihangirzade'nin evrak-ı metrukesi ve hatıraların yerel bir direniş hareketinin anlaşılmasında önemine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler

Cihangirzade İbrahim, Kars, Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti, Ermeni, İngiltere, Rusya

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sirinibrahim[at]gmail.com, ORCID: 0000-0002-1177-6651

A Local National Struggle Leader in the East: Cihangirzade Ibrahim

Abstract

Cihangirzade İbrahim fought with his brothers Hasan and Aydın against the Shahists and Russians to help the supporters of the Constitutional Monarchy in Iran between 1908 and 1911. Afterward, he fought with the Caucasian Volunteer Corps on behalf of Teşkilat-ı Mahsusa for the recapture of Edirne and the liberation of Western Thrace. He was the founder and leader of Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliye (18 January 1919). Five and half months after its foundation, on 13 April 1919, Britains occupied the parliament building arresting Cihangirzade and thirty-five parliament members, thus, putting an end to the Cenubi Garbi Kafkas government. The resistance torch of the Kars government was taken over by Erzurum and Trabzon organizations. The experience of the Cenubi Garbi Kafkas Government showed that regional governments, even if established on the basis of Wilsonian principles, had little chance of survival. It caused the leaders of the National Struggle to think that the local liberation struggle, even with wide participation, had no chance of success, and that the only way to succeed was to unite the local struggle and reorganize it to save the whole country. This study benefits from TİTE, Ottoman and British archives, period's narratives, and Cihangirzade İbrahim's memoirs and evrak-ı metruke which was inherited by Cihangirzade İbrahim's daughter Ayten to analyze the activities of Cihangirzade İbrahim as an example of the local resistance in the East. Particular attention will be drawn to the importance of Cihangirzade's evrak-ı metruke and memoirs in understanding a local resistance movement.

Keywords

Cihangirzade İbrahim, Kars, Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti, Armenian, England, Rusia

1. Giriş

Cihangirzade İbrahim'in yerelde Millî Mücadele'ye katkısı Fahrettin Kırzioğlu tarafından "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Millî Mücadele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler" başlıklı makalesi ile ilk defa ele alınmıştır. Ahmet Ender Gökdemir, "Cenûb-i Garbi Kafkas Hükûmeti" başlığı ile doktora tezi hazırlamış, bu çalışma daha sonra kitap olarak basılmıştır. Murat Küçükkuşurlu, Cihangirzade'nin hayatı üzerine yüksek lisan tezi hazırlamıştır. Ancak sözü edilen çalışmalarda gerek aile arşivi ve gerek İngiliz arşivi gibi arşivlerden yararlanılmamıştır. Biz bu çalışmada Cihangirzade İbrahim'in yerelde Millî Mücadele'ye nasıl ve ne şekilde katkı sunduğunu aile arşivi ve İngiliz arşivlerinden de yararlanarak irdeleyeceğiz.

2. Kafkasya'nın Zorlu Şartları İçinde Cihangirzade İbrahim Bey'in Çocukluk ve Gençlik Yılları

Cihangirzade İbrahim Bey'in soyu, Batı Anadolu'daki Aydınogulları Beyliği'ne uzanmaktadır. Büyük dedelerinden Aydınoglu Muhammed Bey 1746 yılından itibaren Gümrü sınır koruma göreviyle bölgeye yerleşmiştir. Böylece Aydınogulları sülalesi uzun yıllar bu bölgede yaşamıştır. Aydın Bey'in oğlu Cihangirinoğlu Aziz Bey zamanında, 1804 yılında, Ruslar Gümrü'yü işgal etmiş ve Aydınogullarının soyadını Cihangirof olarak kaydetmişlerdir. Aziz Beyin oğlu Mehmet Bey, Cihangirzade İbrahim'in babasıdır. Mehmet Bey eski adı Karakilise'de bulunan Muğan Beylerinden Şahrabanu Hanım ile evlenmiş bu evlilikten Aziz, İbrahim, Hasan Han, Tükezban ve Aydın isimlerinde çocukları olmuştur.

Cihangirzade İbrahim 1874 yılında Gümrü'de dünyaya geldi. Eğitim hayatına Gümrü'de başladı. Farsça öğrendi. 1882 yılında babası, ailesi ile Rus işgali altında olan Kars'a göçmeye karar verince Kars'a gelip Kayabaşı Mahallesi'ne yerleştiler. Sekiz yaşında olan Cihangirzade İbrahim, eğitimine Kars'ta devam etti. Şehir Mektebi'nde Rusça öğrendi. Bir taraftan da Yusuf Paşa Camisi'nde bulunan medreseye devam etti. İşgal altında geçen çocukluğu boyunca Rusya'ya karşı özgürlük için mücadele etmekte olan teşkilatlara ilgi duydu. Bu ilgi İbrahim Bey'i Gizli İslam Cemiyeti'nin aktif üyelerinden birisi olmaya kadar götürdü. Gümrü Kazak Süvari Alayı'nda Kazak subay adayı olarak 5 yıl eğitim aldı. Kazak Süvari Alayı'nda Rus ve Ermeni işgaline karşı örgütlenen milliyetçi dernekler ve cemiyetlerle temasa geçip faaliyetlerde bulundu. Yürüttüğü faaliyetler Ruslar tarafından fark edilince, 1903 yılında Dağıstan'a sürgüne gönderildi. Sürgün sırasında Bakü'de faaliyet gösteren milliyetçi örgütlerle temas sağladı. Özellikle Ağaoğlu Ahmet ve yakın çevresinin Bakü'deki faaliyetleri onun düşünce yapısının gelişimine önemli bir katkı sağladı. Bakü'de Kafkaslardaki Türk Müslüman nüfusun varlığını sürdürmek için örgütlenen Müdafaa-i Millî Komitesi'nin aktif üyesi olarak faaliyetlere katıldı.

Altı aylık bir sürgün hayatından sonra Kars'a geri dönen İbrahim Bey, Göle Orman İşletme Muhafaza Memuru olarak görevlendirildi. İbrahim Bey 4,5 yıl bu görevde kaldı. Görev yaptığı esnada Müdafaa-i Millî Komitesinin Kars başta olmak üzere Oltu ve Iğdır'da

şubelerini açıp halkı Ermeni faaliyetlerine karşı uyarmaya, bilinçlendirmeye ve örgütlemeye başladı. Cihangirzade'nin kardeşleri de Müdafaa-i Millî Komitesi'nin üyeleri olarak Kars ve civarının örgütlenmesinde İbrahim Bey'e yardımcı oldular. İbrahim Bey, Ordubad'ta bulunan Ermenilerin, Müslüman Türk ahaliye yönelik katliamlarını dünyaya duyurmak ve halkı uyarmak için uğraşan örgütlerin çıkardığı yayınları gizli yollardan Erzurum'a taşımakla görevliydi. 1905 yılında Ağaoğlu ve Hüseyin Ali'nin çıkardığı *Hayat* gazetesinde, kardeşi Aydın Bey yazılar yayınlarak Kafkasya'yı Ermenileştirme çabaları hakkında geniş halk kesimlerini bilgilendirmeye ve uyarmaya çalıştı. 1906 yılında kardeşi Hasan ile Karabağ'da yaşanan Ermeni-Müslüman çatışmasında Ermenilere karşı savaştı. Savaş esnasında Kafkasya'da Ruslara ve Ermenilere karşı faaliyet yürüten Neşri Maarif Cemiyeti ve Difai Partisi gibi kuruluşlarla ilişki kurmağa başladı. Neşri Maarif Cemiyeti ve Difai Partisi'nin Kars şubelerini açtı.¹

Ermenilerin Müslüman ahaliye karşı başlattığı kıyım politikası karşısında Müslüman Türkleri birleştirmek amacıyla 1906'da Bakü'de Difai Partisi kuruldu. Parti başkanı Ahmet Ağaoğlu Ermeni Taşnaksütyun çetesinin planlı Müslüman kıyımına karşı bir örgüt ihtiyacına binaen Difai Partisi'nin kurulduğunu beyan eder. Difai için çalışan İbrahim Bey, pek çok gizli ve önemli belge ve gazetenin Erzurum'a iletilmesi vazifesini üstlendi. Erzurum'a gidiş gelişler esnasında İttihat ve Terakki Partisi mensupları ile temasa geçti. İttihat ve Terakki Partisi Erzurum şubesine üye oldu. Rusya, Cihangirzade kardeşlerin Kafkasya'daki faaliyetlerini yakından takip etmiş ve Aziz Bey'i Sibiryaya Hasan Han Bey'i Astrahan'a sürgüne göndermiştir.

3. Cihangirzade İbrahim İran'da Meşrutiyet İçin Savaşırken

TİTE Arşivi'ne bağışladığı evrakı metrukesi içinde yer alan "Hal Tercümesi"nde İbrahim Bey, "Çar Hükûmeti zamanında Türklerle siyasi münasebetlerde bulunduğumdan ve Türkiye lehine çalıştığımın dolaylı birkaç defa da mahkûm oldum. Nihayet tevkif edileceğimi anladığımdan Müdafaa-i Milliye komitesinin ve İttihat ve Terakki emriyle İran'a geçtim. Ve burada uzun müddet Türklük ittihadı için çalıştım. İran'da merhum Ömer Naci, Yakup Cemil, Halil Paşa ve birçokları ile birlikte idim. Balkan Muharebesi'ne kadar İran'da kaldım"² diyerek hayatının bu evresine ışık tutar. İttihatçılar, İranlı meşrutiyetçilere destek vermek amacıyla Ruşeni Bey, Bahattin Şakir, Hüseyin Tosun ve Ömer Naci Beyleri görevlendirdi. Cihangirzade İbrahim Bey, Ömer Naci ile Hoy şehrinde bir araya geldi. Cihangirzade, Şöregel sonradan Kızılçakçak'ın (Akyaka) Aküzüm köyünden evlendiği Ziyet Hanım ve çocukları Muzaffer, Fatma, Ayşan'ı yanına alarak Hoy şehrine yerleşmiş, İttihatçı Ömer Naci'nin Hoy'daki toplantılarına iştirak etmiştir. Cihangirzade İbrahim'in kardeşleri Hasan Han ve Aydın da Hoy'daki abileri İbrahim'in yanına geldiler. 1907 yılında Mehmet Ali Şah, Rusların da desteğiyle meclisi kapatmaya kalkınca Settari Han'ın önderliğinde meşrutiyet taraftarları Şah'a karşı meşrutiyeti

¹ Tevhidü'ttin Mamilov, *Hatıralar*, (Yazma) s. 11. (Ayten Aydın'dan İbrahim Şirin Arşivi).

² TİTE Sıra No 127, Kutu No 13, Belge No 3.

müdafa etmek için ayaklandılar.³ İbrahim Bey Tebriz'de Şah'a karşı yürütülen mücadelede Settar Han'ın yanında savaştı. Erzurum'dan gelen İttihatçılar İranlı meşrutiyetçiler ile birlikte mücadelelerinin sonucunda İran'da meşrutiyet ilan edildi. Ömer Naci ve İttihatçılar ve onlarla hareket eden Cihangirzade kardeşler Şah rejimine karşı meşrutiyeti savunmak için savaştılar. 1911'de yaşanan mücadeleler esnasında Cihangirzade kardeşlerden Aydın Paşa, Hoy şehrinde yaşanan çatışmalarda şehit oldu.⁴ Hasan Han'ı ise Ruslar esir alıp Ejderhan'a sürdüler.

4. Cihangirzade İbrahim Balkan Savaşı'nda

Cihangirzade İbrahim, 1912 yılına kadar İran'da mücadeleye devam etti. İttihat ve Terakki'nin emriyle İran'dan çekilme kararı alan İbrahim Bey, çocuklarını Tahran'a gönderdi.⁵ Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Cihangirzade İbrahim, 700 kişilik gönüllüleri ile birlikte önce Van'a daha sonra Erzurum'a geldi. Erzurum'da bir süre bekledi. İbrahim Bey'i Enver Paşa İstanbul'a çağırdı. Trabzon üzerinden gemi ile İstanbul'a gelen İbrahim Bey ve 700 Kafkas gönüllüleri üç buçuk ay kadar Metris Çiftliği'nde tam bir askeri eğitim aldılar. İbrahim Bey ve Kafkas taburu Bulgarlara baskın yaparak 164 er, 4 subay ve 1 doktor ile Alay Kumandanı İgnazof'u tutsak almış ve Edirne'de Hürşit Paşa'ya teslim etmiştir. Bu başarısından dolayı İbrahim Bey, Liyakat Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Ejderhan'da sürgünden kaçan Hasan Bey'de İskeçe Muharebesi'ne katılmış ve yararlıklar göstermiştir.

İbrahim Bey "Hal Tercümesi"nde; "Balkan Harbi'ne iştirak ettim. Edirne'nin istirdadında ve Garbi Trakya'nın birçok mahallerindeki muharebelerde tabur komutanı vazifesiyle çalıştım. Bu muharebelerde görülen hizmetlerimden dolayı mâfevklerim tarafından takdir ve taltif edildim" diyerek savaştaki durumuna açıklık getirir.⁶ Osmanlı Devleti, Meriç hududunu kesin sayıp onu hiçbir bahane ile aşmamayı taahhüt ettiğinden, Enver Paşa, Umum Çeteler Kumandanı Kuşçubaşı Eşref komutasında 16'sı subay 100'ü seçme erden oluşan çeteyi Batı Trakya'nın tamamını almak üzere görevlendirdi. Batı Trakya'ya

³ Tevhidüddin Mamilov, *Hatıralar*, (yazma) s.5.

⁴ Cihangirzade kardeşlerden Aziz, İran Büyük Meclisi'ne yazdığı mektupta, vatana hizmet edip vatan yolunda direnen şehit kardeşinin kisasını, kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu hainlerin ve katillerin cezalandırılması talep eder. Annesi Şahrabanu, İran Millet Meclisi'ne yazdığı mektupta millet haini ve şahsi hedefleri peşinde koşan, görünüşte kendilerini hürriyet taraftarı gösteren gerçekte hürriyetin mahvolmasına çalışan kişilerin cezalandırılmasını, beni hakirin (ben değersiz) hüznünün teskin edilmesini, oğlumun maiyetindeki mücahitlerin ailelerine maaş bağlanmasını, oğlumun isminin diri kalması ve yaşaması için isminin yeni bölüklere verilmesini, dostluk ve başkalarına ümit verici bir simge olması adına oğlumun heykelinin mezarına dikilmesi istediğini beyan eder. Söz konusu mektuplar Prof Dr. İbrahim Ethem Atnur tarafından temin edilmiştir. TRT Belgesel Kanalının 2014 yılında, İbrahim Ethem Atnur danışmanlığında, Cihangirzade İbrahim Aydın üzerine çektiği belgeselde mektuplar kullanılmıştır. Cihangirzade İbrahim kardeşi Aydın'ın şehit edilmesini Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Polis Genel Müdürü Kazan Türklerinden Tevhidüddin Mamilof'a ayrıntıları ile anlatmış o da bunları hatıralarına kaydetmiştir. Cihangirzade İbrahim Aydın'ın kızı Ayten Aydın'ın şahsi arşivinde bulunan Tevhidüddin Mamilof'a ait hatıranın fotokopisini temin eden Fuat Gök'e teşekkürü borç bilirim.

⁵ İbrahim Bey, Tahran'daki çocuklarına bir daha kavuşamadı.

⁶ TİTE Sıra No 127, Kutu No 13, Belge No 3.

ilk giren 116 kişi arasında dikkat çeken isimler; Eşref, kardeşi Sami, Yüzbaşı İlyas, Teğmen Besim, Çakır Efe, Çerkez Sait, Uşaklı İbrahim Tahtakılıç,⁷ Kafkasyalı İbrahim Cihangirzade ve kardeşi Hasan Han'dır.⁸

Kuşçubaşı Müfrezesi Enver Paşa'nın isteği ile bütün Batı Trakya'yı almaya karar verdi. Batı Trakya'ya gidenlerin geri dönmesi için Osmanlı Hükûmeti baskı yapınca Garbi Trakya Hükûmeti Muvakkatesi Osmanlı Devleti ile alakasını keserek bağımsızlığını ilan etti. Reisliğine Müderris Salih Hoca getirildi. Garbi Trakya Kuva-yı Milliye kumandanı olarak Süleyman Askerî (Süleyman Zeynelabidin),⁹ Kuva-yı Milliye Müfettişi unvanıyla Eşref Kuşçubaşı görevlendirildi. Osmanlı Hükûmeti zamanındaki kaza teşkilatı aynen bırakıldı ve her birine birer hükûmet başkanı seçilerek, yine her birine birer İcra Kuvvetleri Kumandanı tayin olundu. Hükûmet reisleri, Gümülcine'deki Muvakkat Hükûmet Reisine tabi olacaklar, İcra Kuvvetleri Kumandanları da Süleyman Askeri Bey'in emri altında bulunacaktı.¹⁰ Garbi Trakya Hükûmet-i Müstakilesi'nin ay yıldızlı ve yeşil, beyaz ve siyah renkli bayrağı,¹¹ ile hükûmetin resmi bir ajansı kurulmuş, Türkçe ve Fransızca *Independant* adlı bir gazete hazırlıklarına girişilmiştir. Fransa, Avusturya ve Rusya'nın baskı ve tehditlerine boyun eğmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin, Bulgarlarla 29 Eylül 1913'te İstanbul Anlaşması'nı imzalaması, Garbi Trakya Hükûmeti'nin de sonu oldu. 30 Ekim 1913'te Hükûmet kendisini fes etti. Cihangirzade, Balkan Savaşları ve Garbi Trakya Hükûmeti Muvakkatesi'nin kuruluş aşamasında Süleyman Askerî ve Kuşçubaşı Eşref gibi İttihat Terakki'nin öncü fedailerini ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucu isimleri ile birlikte hareket etmiş, Kuşçubaşı ile Millî Mücadele sonrası dönemde de mektuplaşmaya devam etmiştir. Kars'ta kurulacak olan Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti'nin oluşumunda Garbi Trakya Hükûmeti Muvakkatesi tecrübesi etkili olmuştur.

Garbi Trakya Hükûmeti tecrübesinden geriye ne kaldı? Garbi Trakya Hükûmeti döneminde Kuva-yı Milliye, Kuva-yı Milliye Kumandanı, Umum Çeteler kumandanı gibi tabirler kullanılmıştır. Balkan Savaşı ve Batı Trakya Hükûmeti'nden arta kalan İstiklal Savaşı'nın sihirli kelimesi şüphesiz Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Özellikle Anadolu'da Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri'nin önemi büyüktür. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluş tarihi 17 Ocak 1913'tür.

⁷ Edirne'nin geri alınmasında öncü kuvvetlerden içinde 300 kişilik gönüllü kuvvetiyle katılmış, İzmir'in işgali sırasında Uşak'ta direnişin ilk tohumlarını atmış, Alaşehir Kongresi başkanlığını yapmış ve Cihangirzade İbrahim ile de yakın dostluk kurmuş bir Teşkilat-ı Mahsusa üyesi idi. Bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 367.

⁸ Tevfik Bıyıkoglu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 74.

⁹ İngiliz Başkonsolosu H.C.A Eyres 5 Ekim 1913'te Garbi Trakya Hükûmeti'nin kuruluşunu rapor eder. Raporunda hükûmetin kara kalem çizilmiş bayrağı da yer almaktadır. PRO.FO, 195/2454, s.28-30.

¹⁰ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Yay., 2010, s.62.

¹¹ PRO. FO 195/2454.

5. Cihangirzade İbrahim Bey ve Birinci Dünya Savaşı

Cihangirzade İbrahim bir süre Edirne'de kaldı. Bu esnada Edirne eşrafından Koyunbabaoğlu emekli Yüzbaşı Şükrü'nün kızı Melek Hanım ile evlendi.¹² Daha sonra Kafkas Gönüllüler Birliği ile İstanbul'a çağrıldı. İstanbul'da iken Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. İbrahim Bey ve Kafkas Gönüllüler Birliği, Irak ve İran cephesine gönderildi. İbrahim Bey, Rauf Orbay'ın emrinde, kardeşi Hasan ise Bağdat cephesi Ordu komutanı Süleyman Askerî refakatinde Osmancık Redif taburunda birinci bölük komutanı olarak Bağdat ve Basra cephelerinde savaştı. Şuhbe mevkiinde Hasan Bey şarapnel ile yaralandı.¹³ Hasan Bey, Rauf Bey ile Afganistan'a gitmiş. Filibeli Hilmi ve Galatalı Şevki Beylerin maiyetinde Fahri Albay olarak hizmet gören İbrahim Bey ise İran cephesinde Ruslar ile savaşmıştı. 1916 başlarında Bağdat'a gelince Halil Kut Paşa'nın emrinde çalıştı. Buradaki başarılarından dolayı Almanlardan, Demir Salib Nişanı aldı. Tutsak bulunan İngiliz generali Townshend ve maiyetinin muhafazasına memur edildi. 11 Mart 1917'de Bağdat düşünce Musul'a geçti. İbrahim Bey, emrinde bulunan Kafkas Gönüllülerini evlerine dağıtıp Enver Paşa'nın emriyle İstanbul'a döndü. 3 Mart 1918 tarihinde Brest Litovsk Anlaşması'nın ardından Ruslar Anadolu'yu terk edince Enver Paşa, İbrahim Bey'i Fahri Alay Komutanı olarak 9. Ordu Kumandanı olan Yakup Şevki Paşa'nın emrine gönderdi.

6. Cihangirzade İbrahim ve Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti

Cihangirzade İbrahim, Mayıs 1918 sonunda Trabzon üzerinden ailesiyle birlikte Kars'a, "Fahri Albay" sıfatıyla 9. Ordu Kumandanlığı emrine gönderildi. Kolordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, 1918 Haziran'ı ortasında İbrahim Bey'i Kızılçakçak (bu günkü Akyaka kasabasının merkez olduğu Şüregel) Kaymakamı olarak tayin etti. Gümrü, Revan tarafındaki Türklerin Kars'a göç ettirilme işini üstlendi. Mondros Mütarekesi'nin 11 maddesine göre Kars ve havalisini Osmanlıların boşaltması kararını öğrenen yerli halkın ağızlarını bıçak açmaz olmuştu. Hilmi Ural o günleri şöyle anlatır: "İşitildiğine göre sulh kararı verilinceye kadar bu mıntıkeyi İngilizler işgal edeceklerdi. Yakup Şevki Paşa onlarla hiç temasa gelmek istemiyor ve idareyi millî bir teşekküle devrederek çekilmeyi tercih ediyordu. Karşılıklar da böyle bir teşekküle taraftardılar. Ordu birlikleri özel bir plan ve program gereğince, buldukları yerleri terk ederek Erzurum istikametinde çekilirken biz de livanın mülki idaresini Kars Millî Şurası adıyla gayretli Karşılıklar tarafından kurulan bir teşekküle devrederek Kars'ı terk ettik. Bu millî teşekkülün reisliğini Cihangirzade İbrahim namında bir zat üzerine almıştı.¹⁴

¹² Melek Hanım'dan, Aydın, İsmail, Rukiye, Ayten, Meliha, Makture isminde çocukları dünyaya geldi.

¹³ 26.01.1954 tarihinde Baş Vekalet'e vatan hizmetinden dolayı maaş verilmesi için yazdığı dilekçede Hasan Bey kendisini ve yararlılıklarını anlatmıştır. Savaş sırasında Ruslar subay olan oğlunu kurşuna dizmişler ortanca oğlunu ise Ermeniler vahşice öldürmüşlerdi.

¹⁴ Hilmi Ural, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007, s. 101.

Birinci Cihan Harbi'nin yarattığı buhranın ezikliği içinde İttihatçılar, partinin kaderini belirlemek için 1 Kasım 1918'de son kez toplandılar. Kongrenin üçüncü günü Talat Paşa, Cemal ve Enver Paşalar ülke dışına çıktılar. Ülkeyi terk etmeden evvel ikinci bir karar daha alındı. Şark'ta teşkilatlanma için Hilmi Bey (Uran), Nail Bey (Yenibahçeli'nin ağabeyi) Ebulhindili Cafer Bey görevlendirildi. Cafer Bey hatıralarında Elviye-i Selase'de bir şuralar hükûmetinin kurulacağını ve başkanlığına Cihangirzade İbrahim Bey'in getirilmesinin kararlaştırıldığını ifade eder.¹⁵

Kars halkı, Wilson ilkelerini kendilerine şiar edinip 3 Kasım'da Aras Türk Hükûmeti'ni, 5 Kasım'da Kars İslam Şurası'nı kurdular. 13 Ocak'ta Cihangirzade'nin ısrarlarına karşın Yakup Şevki Paşa 90.000 silah ve 1.000 lira para bırakarak şehri boşalttı. 30 Kasım'da adı geçen hükûmetler Millî Şura Hükûmeti adı altında birleştiler. Oybirliği ile Cihangirzade İbrahim, hükûmet başkanı seçildi. Hükûmet merkezi olarak Kars seçildi. Cihangirzade İbrahim 7-9 Ocak 1919 tarihleri arasında II. Ardahan Kongresi'ne katıldı. Bu Kongrede Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti Milliyesi'nin kurulması kararlaştırıldı. Kars'ta 17-18 Ocak 1919'da toplanan Büyük Kars Kongresi yapıldı. İngilizler, bölgeyi Ermenilere teslim etme niyetindeydi. Kongreye katılanlar bunun fazlasıyla farkında olarak geniş halk katılımı olan teşkilatlanmış bir hükûmetin kurulmasına karar verdiler. Cenubi Kafkas Hükûmeti Muvakkat-ı Milliyesi kurularak başkanlığına Cihangirzade İbrahim Bey getirildi.

18 maddelik Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edildi. Hükûmetin adı Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti'dir. Cenubi Kafkas Hükûmeti, hududunu Batum'dan Nahçıvan'a kadar çizmiş ve sulh neticesine kadar hudunun muhafazasını bilfiil deruhte etmiştir. Hükûmetin bayrağı üç renk olup Türk devletinin ay yıldızı havi bayrağını kabul etmiştir. Resmi dili Türkçe'dir. Meclis-i Mebusan intihabında on bin nüfustan bir mebus seçilecek ve 18 yaşını ikmal eden her vatandaş intihaba iştirak edecektir. Bayrak, sınırlar, dil ve yönetim biçimi Kanun-i Esasi ile karara bağlanmıştır.

"Kanun-i Esasi gereği on bin nüfusa bir mebus" gereğince Cihangirzade İbrahim seçim çalışmalarına başlanması talimatı verdi. 1 Mart 1919'da 70 temsilcinin katılımı ile Parlamento açıldı. Parlamento Başkanı Dr. Esat Oktay oldu.

İngiliz güçleri temsilcisi Albay Temperly, Hükûmet'ten Bakanların listesini istedi. Bu listeden hareketle hükûmet üyeleri şunlardan oluşmaktadır: Hükûmet Başkanı Cihangirzade İbrahim (Aydın),¹⁶ İçişleri Bakanı Kağızmanlı Ali Rıza (Ataman),¹⁷ Dışişleri

¹⁵ Hasene Ilgaz, "Teşkilat-ı Mahsusa Günleri Ebulhindili Cafer Bey", Yay. Haz. Ali Birinci, *Türk Yurdu*, c.21, sayı.165, (2001), s.49. Hükûmetin kuruluş aşaması için bkz. İbrahim Şirin, "İki Hükûmet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi'ne", *History Studies*, VI/2, 2, (2014) s. 125-142,

¹⁶ Cihangirzade İbrahim Bey'in hayatı için bkz. Murat Küçükogurlu, "Cihangiroğlu İbrahim Bey", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

¹⁷ Ataman'ın hayatı için bkz. Mehmet Sait Dilek, "Ali Rıza Ataman Bey", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Lisans Tezi, 2001.

Bakanı Fahrettin Bey (Erdoğan),¹⁸ Savaş Bakanı Cihanıroğlu Hasan Han, Maliye Bakanı Sultanoğlu Mehmet Bey, İaşe Bakanı Gümrüklü Himmeth Ağa oğlu Yusuf Bey, Maarif Bakanı Elena (Orlova), PTT Genel Müdürü Muhlis Bey (Ataman), DDY Genel Müdürü Karaçantalı Hacı Oğlu Ahmet Bey (Karaçanta), Adalet Bakanı Revanlı Ağababeyoğlu Abbas Ali Bey, Savcı Revanlı Kasım Bey oğlu Behmen Bey, Emniyet Müdürü Tevhidüttin Mamilov,¹⁹ Cihangirzade Aziz Bey, Nazif Atbaşoğlu, Pehlivan Mustafa, Mehmet Bey Hacıyev, Mehmet Alibekov, Pavlo Jamusev (Rum Üye), Vafiades (Rum Üye), Rachinski Rus Üye) Arslan Akifoğlu.²⁰

Cihangirzade İbrahim Bey başkanlığındaki hükûmet ABD Başkanı Wilson'un "self determinasyon" ilkesinden hareketle bir hükûmet kurduklarını, eğer dünya kamuoyu dikkat etmezse Ermenilerin 3 milyon Müslüman ahaliyi katledeceğini bütün dünyaya duyurmak için İngiltere Kralı George'a, ABD Başkanı Wilson'a, Fransız Cumhurbaşkanı Poincaré'ye, Paris Barış Konferansı'na, Akdeniz Müttefik Komutanlığı'na ve İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve Amerikan Komiserliği'ne telgraf gönderdi.²¹ Teşkilat-ı Mahsusa'cılarının çıkardığı *Sada-yı Millet*, *Albayrak* ve *İstikbal* gibi gazetelerle temasa geçirilerek hükûmeti destekleyici yazılar yazılması sağlandı. Özellikle *Albayrak* gazetesi hükûmetin haklı gerekçelerle kurulduğu, Türk halkının kararlılığına dikkat çeken yazılar yayınladı.²²

İngilizler başlangıçta yeni kurulan hükûmeti tanırken Ermeni ve Gürcü hükûmet yetkililerinin İngilizleri kışkırtması ile daha sert bir tavır takınmaya başladı. Bunda şüphesiz İngilizlerin Kars'taki hububatı Bolşeviklere karşı savaşan Menşeviklere vermek istemesi, Kars'a Ermenileri iskân etmek istemesine hükûmetin direnmesi, İngilizlerin hükûmete karşı tutumunun olumsuz yönde değişmesine neden oldu.

7. Cihangirzade İbrahim Bey'in Malta Esareti Yılları

İngilizler Kars'ta kurulan hükûmetin ortadan kaldırılması kararını tatbik etmeye koydu. Kars ve çevresine asker yığmaya başladılar. General Thompson Kars ve çevresinin kontrolünü ele almak için görevlendirildi. 4.500'e yakın bir askerî birlik şehrin belli kontrol noktalarını tuttu. 12 Nisan 1919 saat 3'te Albay Preston parlamento binasına geldi. Askerleri binayı kuşatmıştı. Preston, Hükûmet üyeleri ile ayak üstü görüşürken dışarıdan silah sesleri duyulmaya başlanmış, hükûmet üyeleri tutuklanarak dışarıya çıkarılmışlardı.²³ Duyulan silah seslerinin sebebi sonradan belli oldu. İngiliz askerleri,

¹⁸ Erdoğan'ın hayatı için bkz. Fırat Saylan, "Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Hariciye Nazırı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.

¹⁹ Tevhidüttin Mamilov için bkz, Murat Küçükogurlu, "Kars İslam Şurasının En Yaşlı Üyesi Tevhidüttin Mamilov Bey", *Atatürk Dergisi*, C. 3, Sayı 3. (2003) s. 132-137.

²⁰ PRO.FO, 608/109)

²¹ PRO FO 371/3658

²² *Albayrak*, 18 Ocak 1919, Sayı 58, s.1.

²³ Tevhidüttin Mamilov, *Hatıralar*, (yazma) s. 1-2.

hükûmet üyelerinden Arslan Akifoğlu ve ahaliden birini şehit etmişlerdi. İngilizlerin Parlamento'yu basıp hükûmet üyelerinden 35 ismi tutuklamasıyla 13 Nisan 1919 günü Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti'ne son verilmiş oldu. Cihangirzade ve hükûmet üyeleri önce hayvanların taşındığı vagonlarla Tiflis'e, oradan İstanbul'a gönderildiler. İstanbul'da 45 gün kaldıktan sonra Malta'ya sevk edildiler. Cihangirzade kardeşler İbrahim, Hasan Han ve Aziz Beyler Malta esaretleri sırasında büyük sıkıntı çektiler. İbrahim Bey hatıralarında: "Malta'da pek sefaletle maruz kaldık. Bu sefaletlerin izalesi için müteaddit defalar kumandan ve Valiye vermiş olduğum istidallara bile cevap vermediler. İngilizler dünyada kendilerinden başka hiç kimseyi insan hesap etmezler" diyerek esaret günlerinin ne kadar zorlu geçtiğine dikkat çeker.²⁴ İbrahim Bey Malta esareti esnasında Ağaoğlu Ahmet ve İttihat ve Terakkinin nazırları Maarif Nazırı Şükrü, Adliye Nazırı Halil, İaşe Nazırı Kara Kemal, Meclis Reisi Hacı Adil, İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi Mithat Şükrü gibi isimler ile birlikte zaman geçirdi. İttihatçıların ateşli tartışmalarına tanık oldu. İngilizce öğrenmeye çalıştı. Malta esareti yaklaşık iki yıl sürdü. İbrahim Bey Malta'da tutulan 115 tutsak ile 23 Ekim 1921'de özgürlüğüne kavuştu. Önce Trabzon limanı oradan da Rus tebaası olduğu gerekçesiyle 23 Mayıs 1921'de Tiflis'e gitmesine izin verildi. İbrahim Bey Tiflis'ten Bakü'ye geçip oradan da Gence'de yaşayan karısı ve çocukları ile buluştu. Tiflis Ahılkelek üzerinden Kars'a geldi.

8. Cihangirzade İbrahim'in Kars Belediye Başkanlığı

Kazım Karabekir Paşa'nın tavsiyesi ile İbrahim Bey, 1921 Ağustosunda yapılan Belediye Başkanlık seçimlerine katıldı ve başkan oldu. 1921-1927 yılları arasında altı yıl Kars Belediye başkanı olarak görev yaptı. İbrahim Bey, Hal Tercümesinde "1341'de büyük Önder Atatürk'ün Kars'a teşriflerinde bendenizle pek ziyade meşgul olmak lütfunda bulunmuşlardır"²⁵ diyerek Atatürk'ün 6 Ekim 1924 Kars ziyaretinden memnuniyetine işaret eder. Atatürk, bu ziyaret ile ilgili izlenimlerini Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta şu cümlelerle ifade etti: "Kars'ta bütün halk, köylerden arabaları ile gelen çiftçiler ve garnizon aileleri tarafından pek samimi tezahüratta bulunuldu. Kars Vilayeti kazaları, Ardahan Vilayeti, daveti ve arz-ı tazimat için Kars'a hususi heyetler göndermişlerdi. Bütün serhat vilayetlerimizi görmeye vaktin müsait olmadığına pek

²⁴ Malta esareti Cihangirzadelerden Hasan Han için daha bir zorlu geçmiştir. Hasan Han torunlarına yaşadığı harp anılarını anlatmayı sever; Bunları ağzı açık dinleyen ve pek akli kesmeyen torunları (Celal Cihangirzade) "olabilir" diye hissiyatını ifade edince çok hiddetlenen Hasan Bey yanındaki bastonunun eğri kısmını çocuğun boynuna takarak azarladı. "Eşsekoğlu eşsek, olabilir ne demek? Demek inanmıyorum men deyirsen olupdu! (Demek inanmıyorsun. Ben dediysen olmuştur)" Hasan Han'ın Malta'da esaret esnasında yaşadıklarını da torunlarıyla paylaşır; Malta esir kampında kamp komutanı üç kardeşi rahat etsinler diye (Aziz, İbrahim ve Hasan) aynı odaya yerleştirir. Ağabeylerinden hangisi içeri girse ayağa kalmak zorunda kalan Hasan Bey bu durumdan rahatsız olur. Kamptaki Türk esirlerin mihmandarlığını yapan Kuşçubaşı Eşref'i yanına alıp kamp komutanının karşısına çıkar. "Bu generale sor bakalım, ben burada kendisinin mi esiriyim yoksa ağabeylerimin mi esiriyim? Bu konuşmadan sonra ayrı bir odaya ayrılan Hasan Bey nispeten rahat eder. Hasan Aydın'ın torunu M. Ziya Aydın'ın dedesine dair hatıraları Prof Dr. İbrahim Ethem Atnur'dan alınmıştır.

²⁵ TİTE Sıra No 127, Kutu No 13, Belge No 3.

müteessirim. Kars'ta Hükûmet, Ticaret Odası, Belediye, Halk Fırkası, Türk Ocağı ve Kız Mektebi'ni ziyaret ettim. Suret-i umumiyede gördüklerimden memnunum. Bilhassa Türk Ocağı'nda kesif bir gençlik pek ziyade hassasiyet gösterdi.”²⁶

1926 yılında patlak veren Ağrı İsyanı, İbrahim Bey için sıkıntılı günlerin başlangıcı oldu. Siyasi rakipleri İbrahim Bey'in isyanda parmağı olduğuna dair şayialarda bulununca 1927 yılında Belediye Başkanlığından el çektirildi. Samet Ağaoğlu 1927 sonrası süreci “Babamın Arkadaşları” adlı kitabında Cihangirzade İbrahim'e ayırdığı “Meçhul Kahraman” başlıklı yazısında şöyle ifade eder: “Dostu çok sevdiği Ağaoğlu Ahmet Bey'den gelen bir telgraf üzerine Kars'ta Serbest Fırka'yı kurdu. Fırka hızla büyüdü. Kısa zamanda hemen hemen bütün Kars, Serbest Fırka tesisi etrafında toplandı. Fakat üç ay geçmeden fırka kapandı. Düşmanları bu sefer bütün kinleri, gayzlarıyla meydana atıldılar. Gençliği Ruslarla boğuşarak geçmiş, Edirne'yi geri alan kuvvetlerin ilk taburunda gönüllü kumandan, yüzbinlerce insanı Ermeni katliamından kurtaran adam, Millî Mücadele'nin ilk mukavemet cephelerinden binini bir devlet şeklinde kuran vatanperver, Ağrı isyanı tahrikçileri arasında gösterilerek, Vekiller heyetinin kararıyla Batı vilayetlerinden birinde oturmağa mecbur edildi. Ermeni süngülerinden kurtardığı şehirden kendi vatandaşları tarafından çıkarılması gücüne gidiyor, bunu ölümden beter felaket olarak karşıliyordu. Vekiller heyeti kararına göre Ankara'yı tercih etti. Bundan maksadı kendisine yapılan iftiraları anlatmak, hakikati meydana çıkarmaktı. Bunda da muvaffak oldu.”²⁷

İbrahim Bey, kendisine isnat edilen bütün suçlardan aklandıktan sonra Kars'a geri döndü. Hükûmet, Millî Mücadele yıllarındaki başarılarından dolayı İbrahim Bey'i İstiklal Madalyası ile mükafatlandırdı. Gümrü'de kalan mülklerine karşılık Kars'ta bir ev, tarla ve bir otel verildi. Kars hayvan borsasında memur olarak çalışmaya başladı.²⁸ Soyadı

²⁶ Yüksel Özgen, “Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri (1923-1938)” *Atatürk Ansiklopedisi*.

²⁷ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 182.

²⁸ Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s.182. İbrahim Bey'in kardeşi Hasan Aydın'ın ekonomik durumunun kötü olduğu Ankara Lisesi Müdüriyetine yazdığı dilekçeden anlaşılmaktadır: “Esaret ve harp dolayısıyla mağdur ve perişan oldum. Orta mektebi bitirmiş mahdumumu, yüksek tahsilde okutmak kudretinde bulunmadığımdan meccani leyli olarak tensip ettiğiniz müsabaka imtihanına mahdumumum kabulünü arz ve istida ve istirham eylerim efendim.” diyerek oğlunu okutacak ekonomik güce sahip olmadığını beyan etmiştir. Hasan Aydın 14.02.1953 tarihinde Başvekâlet Yüksek Makamı'na gönderdiği dilekçede Balkan Savaşı'ndan itibaren savaştığı cepheleri ve gösterdiği yararlılıkları sıraladıktan sonra “Şimdi, ömrümün yetmiş beşinci ihtiyar yaşında, yıpranmış ve çalışma gücünü kaybetmiş bir durumdayım. Gençlik ve enerjimi, ihtiyar yaşına geldiğim zaman geçimimi sağlayacak olan bir servet temin etmek için değil vatan ve millet uğrunda, memleketin dört hududunda yılmadan ve esirgmeden harcadım. Bunun neticesidir ki, şimdi en zarureti ihtiyaçlarımı temin edebilmek iktidarından uzak bir vaziyetteyim. Kahraman Türk milletine yaptığım bu geçmiş hizmetlerime mukabil, bugün onun hamiyetli ve müşfik hükümet elinde, eğer hak etmiş isem, bana da vatani Hizmet tertibinden yardımcı bulunulmasına yüksek delaletinizi saygılarımla arz ederim.” diyerek yardım talebinde bulunur. 23.12.1953 tarihli ve 54569/16106-145 sayılı yazı ile vatana hizmet tertibinden maaş verilmesine karar verilir. Bunun üzerine Hasan Aydın N Maliye Vekaleti Emekli İşler Müdürlüğü'ne 26.01.1954 tarihinde bir yazı yazıp uzun zamandan beri muhtaç bir durumda olduğundan muamelenin bir an evvel yapılmasını ister.

Hasan Han 23 Mayıs 1959 yılında Kars'ta hayata veda eder. Kars'ın Günlük siyasi Müstakil gazetesini *Hüryurt* iki gün sonra Cihangirzade Hasan Han Aydın'ı kaybettik başlığı ile Hasan Bey'in ölümü ve

Kanunu çıktıktan sonra "Aydın" soyadını aldı. 19 Mayıs 1948'de uğruna türlü meşakkatlere katlandığı Kars'ta vefat etti.

Samet Ağaoğlu, babasının dostu İbrahim Bey'i şöyle tarif eder: "Öldüğü güne kadar Rize'den Van'a, Kars'tan Erzincan'a koskoca bir memleket parçasının üstünde onun kadar sevilen, onun kadar sayılan adam azdır. Güzel yüzü, güzel endamı, güzel sesi ve konuşması ile bütün o iller halkı arasında esatirî bir çoban gibi yaşadı. Türk milletinin son elli senelik İstiklal mücadelesi tarihinde bugün çok meçhul, yarın bu mücadelenin bütün hadiselerini yorulmadan tetkik edecek kuşaklar için yepyeni bir yüz olarak belirecek bu adam, babamın en yakın dostlarındandı. Aralarında yaş farkı az, ideal farkı ise hiç yoktu. İki de Türk'ün istiklâl ve medeniyet kavgası için Türkistan'dan Tuna'ya kadar uzanan toprak üstünde durmadan çarpıştılar.²⁹

9. Sonuç

Cihangirzade İbrahim Aydın, hayatı boyunca Kafkasya'dan Balkanlara geniş imparatorluk coğrafyasında savaşmış, Ermenilerin Doğu Anadolu özellikle de Kars ve çevresinde nüfuslarını artırmaya yönelik girişimlerine karşı çıkmıştır. 1913'te Gümölcine'de kurulan Garbi Trakya Hükûmet-i Müstakilesi, Anadolu'daki yerel mücadelenin önemli örneklerinden birisi olmuştur. 1908 Meşrutiyet'in yeniden ilanı sırasında ortaya çıkan Balkan Savaşları sonrasında pekişen Kuva-i Millî, Müdafaa-i Milliye ve Müdafaa-i Hukuk gibi kavramlar bir yerel direniş örneği olarak Cebubi Garbi Kafkas Hükûmeti tecrübesinin ete kemiğe bürünmesinde önemli rol oynamıştır. Cihangirzade İbrahim Aydın'ın başkanı olduğu hükûmet, işgal altındaki topraklarda kurulacak geniş katılımlı dahi olsa parlamentoların varlığının fazla uzun sürmeyeceğini acı bir şekilde göstermiştir. İşgal altında bulunan İstanbul'un dışında işgal altında olmayan Ankara'da Meclis'in açılması Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti deneyiminin bir sonucudur. Kuvvetler birliği ve meclis üstünlüğüne dayalı bu yapılanmanın örnek değeri büyüktür. Bundan bir buçuk yıl kadar sonra TBMM bir kurucu meclis gibi görev yapacak, devleti kuracak ve anayasa ilan edecek, benimsenen yönetim modeli de kuvvetler birliği ve meclis üstünlüğü (Meclis Hükûmeti) esaslarına dayanacaktır.³⁰

ABD Başkanı Woodrow Wilson'un on dört prensibi içinde yer alan "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk Kesimleri" için kendi kaderini tayin hakkı ilkesi üzerinde temellenen hükûmetin kuruluş amacı, bütün Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetlerinin

cenazesini halka duyurdu. (*Hürriyet*, 25 Mayıs 1959, Yıl:4, sayı 1109, s.1.) Kars'ta yayın hayatını sürdüren *Birlik* Gazetesi, "Hasan Han Vefat Etti: Büyük ve Milli Bir Kahramanımız Allah'ın Rahmetine Kavuştu" manşetiyle Hasan Bey'in ölümünü duyurdu. Hasan Bey'in kısa bir hal tercümesinin yer aldığı haberde dava arkadaşlarının Hasan Bey'e dair hatıralarına değinir. Artvin'den Kars'a kadar olan bölgede Cihangirzade kardeşlerin Türklerin katliamını önleyişine dikkat çekilir. (*Birlik*, 25 Mayıs 1959, s.1.) Hasan Han'ın vefatına en geniş yeri Kars'ta yayın faaliyetini sürdüren *Ekinci* gazetesi, "Eski Bir Mücahit Kaybettik. Hasan Han Cumartesi Vefat Etti" manşeti ile okuyucusuna duyurdu. Haberde Cihangirzade kardeşlerin mücadelelerine geniş yer verilir. (*Ekinci*, 25 Mayıs 1959, Yıl 8. Sayı 2284.) M. Metin Ören, *Bugün* gazetesinde "Hasan Han" başlıklı yazısında Hasan Han'ın geniş hayat hikayesine yer verir. (*Bugün*, 25 Mayıs 1959, Yıl 2, sayı 360.)

²⁹ Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s. 178.

³⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 199.

benimsediği bir düstur haline geldi. Zürcher'in ifadesiyle İngilizlerin sona erdirdiği Kars'taki hükümet direniş meşalesi daha batıda Erzurum ve Trabzon'daki örgütlenmeler tarafından devralındı.³¹

Wilson İlkeleri'nin esas alındığı bir hükümetin kurulsa dahi bölgesel nitelikte olmasından dolayı yaşama şansının olmadığı görülmüş, Sivas'ta yerel Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında bir çatıda tüm yurdun kurtuluşunu kapsayacak şekilde birleştirilmiştir. Yerelden Vatan'a Millî Mücadele'nin evrilmesinde Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti tecrübesinin önemli bir yeri vardır. Yerel ve bölgesel direniş hareketlerinin Millî Mücadele olarak bütün vatan sathına yayılması ve başarıya ulaşması Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği ve silah arkadaşlarının kararlılığı ve desteği sayesinde gerçekleşmiştir. Cihangirzade İbrahim gibi yerel mücadelenin isimsiz kahramanları ve yaptıkları anlaşılmadıkça Millî Mücadele'nin nasıl bir aşama geçirdiği anlaşılamayacaktır.

³¹ Erik Jan Zürcher, Savaş, *Devrim ve Ulusallaşma*, çev., Ergün Aydınoglu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 231.

Kaynaklar / References

Public Records Office Belgeleri

PRO. FO.424/249:

PRO. FO.608/118.

PRO. FO, 608/109)

PRO. FO, 608/78

PRO FO 371/3658)

PRO. FO 195/2454)

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

BO, DH. EUM. SSM 29/64)

TİTE Arşivi

TİTE K76G27B27

TİTE K76G10B10001

TİTE K76G11B11001

TİTE K76G12B12001

Kitap ve Makale

Aydın, İbrahim. *Hatıralar*, (Osmanlıca Kızı Ayten'den Fotokopisi İbrahim Şirin Arşivi).

Aydın, İbrahim. *Hatıralar*, Daktilo Edilmiş Latin Harfli (Kızı Ayten'den Fotokopisi İbrahim Şirin Arşivi).

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılap Tarihi*, C: I, Ankara: TTK Yayınları, 1983.

Bıykoğlu, Tefik, *Trakya'da Millî Mücadele*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Cemal Paşa. *Hatıralar*, Haz.: Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Yay., 2010.

Dilek, Mehmet Sait. "Ali Rıza Ataman Bey", Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Gökdemir, Ahmet Ender. *Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

İlgaz, Hasene. "Teşkilat-ı Mahsusa Günleri Ebulhindili Cafer Bey", Yay. Haz. Ali Birinci, *Türk Yurdu*, Mayıs 2001, C.21, S.165, s.44-57.

Kırzioğlu, Fahreddin. "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Millî Mücadele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler", *Bellekten*, 1985, C.XLVIII, S,189-190,s 108-165.

- Küçükuşurlu, Murat. "Cihangiroğlu İbrahim Bey", Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Uran, Hilmi. *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.
- Saylan, Fırat. "Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti Hariciye Nazırı", Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Şirin, İbrahim. "İki Hükûmet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-î Milliyesi'ne", *History Studies*, IV/II, (2014) s.125-142,
- Tekeli, İlhan- İlkin Selim. *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Tanör, Bülent. *Türkiye'de Kongre İktidarları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Tevhidüddin Mamilof. *Hatıralar* (Osmanlıca Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Kızı Ayten'den Fotokopisi İbrahim Şirin Arşivi).
- Zürcher, Erik Jan. *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, çev., Nüzhet Salihoğlu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987.
- Zürcher, Erik Jan. *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, çev., Ergün Aydınöğlu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

EK 1. Malta Esaret Hatırası Cihangirzade İbrahim (Ayten Aydın Arşivi)

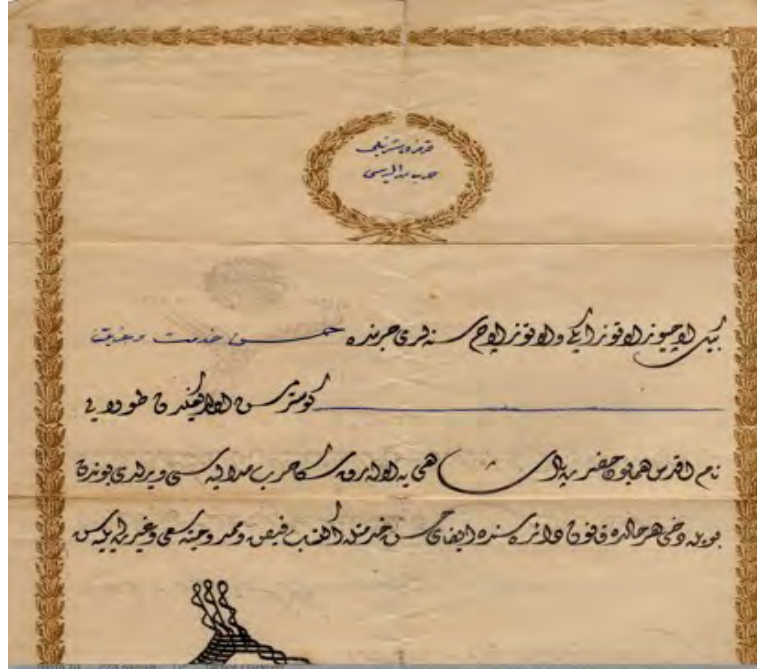
EK 2. Hasan Han ve Oğlu (Ayten Aydın Arşivi)

EK 3. CenubiGarbi Kafkas Hükûmeti Bayrağı (TİTE Arşivi)

EK 4. Kırmızı Şeritli Harp Madalyası Beratı(Ayten Aydın Arşivi)

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN | Kocaeli Üniversitesi |
sirinibrahim[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-1177-6651**

İbrahim Şirin 1973 yılında doğdu. 1990-1994 yılları arasında Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nde okudu. Aynı üniversitede başladığı yüksek lisans eğitimini Pamukkale Üniversitesi'nde "Namık Kemal'in Tarih Anlayışı" başlıklı tezi ile tamamladı. 1999-2004 yılları arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Osmanlı Seyahatnamelerinde Avrupa" başlıklı tezi ile doktorasını tamamladı. 2006 Yılında Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 2012 yılında Doçent oldu. Aynı yıl YÖK Bursu ile Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies (SOAS) de misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. 2013 yılında Ren Friedrich Wilhelm Üniversitesinde (Bonn Üniversitesi) "Europe from the outside - Formations of Middle Eastern views on Europe from inside Europe" projesi kapsamında misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. 2017 yılında Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Profesör kadrosuna atandı. Halen aynı bölümde çalışmaktadır. Osmanlı entelektüel hayatı, tarih yazıcılığı, mizah, edebiyat, oryantalizm ve oksidentalizm, ben anlatıları, kadın çalışmaları, sinema ve tarih, muhalefet, düşünce tarihi ve kavram tarihi gibi konularda ilgisini ve çalışmalarını sürdürmektedir. Osmanlı İmgelemin de Avrupa kitap çalışmasının yanında Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları, Tarih Felsefesi gibi editörlük yaptığı derleme kitap ve Esat Serezli'nin Memleket Hatıraları gibi yayına hazırladığı kitap ve Türk Yurdu, Düşünen Siyaset, Akademi Günlüğü, Doğu Batı, OTAM, Folklor ve Edebiyat gibi çeşitli dergilerde makaleleri bulunmaktadır.

**Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN | Kocaeli University |
sirinibrahim[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-1177-6651**

İbrahim Şirin was born in 1973. He studied at Ege University, Department of History between 1990 and 1994. He started his master's degree at the same university and completed his thesis titled "Namık Kemal's Understanding of History" at Pamukkale University. Between 1999 and 2004, he completed his Ph.D. at Ankara University Social Sciences Institute with his thesis titled "Europe in Ottoman Travel Books". He has been an academic member at Kocaeli University History Department since 2006. He became Associate Professor in 2012. In the same year, he worked as a visiting professor at the University of London School of Oriental and African Studies (SOAS) with a YÖK Scholarship. In 2013, He worked as a visiting professor at the Rhine Friedrich Wilhelm University (Bonn University) within the scope of the "Europe from the outside - Formations of Middle Eastern views on Europe from inside Europe" project In 2017, he was appointed as a Professor at Kocaeli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. Currently working in the same department. He continues his interest and studies on subjects such as Ottoman intellectual life, historiography, humor, literature, orientalism and occidentalism, self-reports, women's studies, cinema and history, opposition, history of thought and concept history In addition to his Osmanlı İmgeleminde Avrupa book work also edited a compilation book such as Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları and Tarih Felsefesi, Memleket hatıraları. He has articles in various journals such as Türk Yurdu, Düşünen Siyaset, Akademi Günlüğü Doğu Batı, OTAM, Folklor ve Edebiyat.